

Flera nyanser av blått

Kriminalvårdare på behandlingsavdelningar – deras beskrivningar av yrkesroller, drogbehandling och de intagna

Af Claes Holm,¹ Odd Lindberg,² Elma Jukic³ & Per-Åke Nylander⁴

Abstract

Over the past 10 years drug treatment programmes have been extensively developed in Swedish prisons. This article highlights how prison officers working in treatment wings think and act in relation to their professional role, their relations to the prisoners and the organization of drug treatment within the prison. Data consist of interviews and observations from three Swedish prisons in different security categories. The study examines the significance of security category, overall prison-staff culture, treatment wing culture, inmate gender and the treatment role and work identity in treatment wings. The ways in which prison officers think and act depends on how their professional roles are defined at the different prisons. Definitions differ in regard to views on addiction, preferences for the ways in which treatment should be performed and organized, and ideas about how ideal levels of staff-prisoner interaction are best accomplished within the treatment context. Prison officers in the treatment wings also ascribe prisoners' different identities to the way the professional role is formed in the prisons.*

1. Bakgrund

Kriminalvården har de senaste 10 åren genomfört en omfattande utveckling av behandling för drogmissbrukare på svenska fängelser, (Kriminalvården 2013a). Runt 2002 fanns 633 behandlingsplatser, och 2012 var de 960 stycken (Kriminalvården 2013b). Ökningen av antalet platser var ett led i Regeringens särskilda narkotikasatsning. Samtidigt som antalet platser har ökat har allt fler kriminalvårdare genomgått programutbildning. De har således fått specifik utbildning i att bedriva programverksamhet. Satsningen på behandling i fängelser har alltså varit en tydlig policy inom Kriminalvården. Det finns dock mycket få undersökningar som granskar på vilket sätt kriminalvårdare och annan personal på behandlings-

* Title in English: *Several shades of blue. Prison officers in treatment wings – their descriptions of roles, drug treatment and the inmates.*

avdelningar förhåller sig till de dubbla rollerna, kontrollerande och behandlande och hur de förhåller sig till rollen som kriminalvårdare och i rollen som aktivt involverad i behandlingsarbetet (se Nylander et al, 2011). I denna artikel behandlas följande frågeställningar; upplever kriminalvårdarna rollkonflikter mellan den mer »kontrollerande« rollen som kriminalvårdare och de krav som ställs på den rollen i form av kontroller, visitationer, sanktioner etc. och den mer »omsorgsgivande« rollen som behandlare? Försöker kriminalvårdare på behandlingsavdelningar »lätta« på de formella kontrollrutinerna jämfört med andra avdelningar eller grupper (t.ex. säkerhetsgruppen) på fängelset? Vilka identiteter tillskriver kriminalvårdarna på behandlingsavdelningar sig själva och finns skillnader i kriminalvårdarnas förhållningssätt, identiteter och rollutövande i relation till fängelsets säkerhetsklass och organisatoriska ramar där de utövar sitt arbete? Avslutningsvis undersöks vilka identiteter kriminalvårdarna på behandlingsavdelningarna tillskriver de intagna, om förhållningssättet kan relateras till vilket program som dominerar på avdelningen samt implikationer på utvärdering av verksamheten. Data byggs på intervjuer med framförallt kriminalvårdare på tre fängelser.

2. Missbrukare i fängelse

I Sverige finns 49 fängelser med totalt ca 5000 platser. Det arbetar ca 5500 personer i fängelserna och den största yrkesgruppen är kriminalvårdare. Fängelserna är vidare uppdelade i olika säkerhetskategorier. Den högsta säkerhetsklassen är kategori 1 och den lägsta kategori 3. Kategori 3 är öppna fängelser och övriga är slutna. Majoriteten av fängelserna tillhör kategori 2. Sex fängelser är kategoriserade som »behandlingsfängelser« samtidigt som 20 fängelser har behandlingsavdelningar. Majoriteten av de intagna är män, ca 93 % och ca 7 % är kvinnor. De vanligaste brotten är narkotikabrott (24 %) och våldsbrott (18 %). Narkotikabrott, där många dömda intagna också är missbrukare, utgör således den största brottskategorin och antalet missbrukare i fängelse har ökat de senaste åren. Det bör också påpekas att Kriminalvårdens definition av missbrukare är ganska bred (Nilsson, 2013, personlig kommunikation). I korthet innebär definitionen att all injicering, all daglig narkotikaanvändning samt användande av narkotika eller icke-läkarordinerad psykofarmaka de senaste tolv månaderna definieras som missbruk.

Andelen intagna som definieras som missbrukare har ökat väsentligt de senaste decennierna. 1970 var, enligt Kriminalvårdens statistik, ca 20 % av de 5000 intagna missbrukare. På 90 – talet var ca 28 % (Amilon & Edstedt 1998) av de intagna definierade som missbrukare och 2011 hade andelen ökat till ca 60 % (Ekbohm et al 2011). Under 2000-talet ökade antalet personer som åtalades för

narkotikabrott från 10 250 år 1995 till 17 670 år 2004. Enligt Brottsförebyggande rådet (Brå 2008:23) kan ökningen dels förklaras av förändringar i lagstiftning/praxis, dels av att omfattande resurser avsattes till polis och tull för narkotikabekämpning. Brå menar vidare att det inte är troligt att antalet narkotikamissbrukare har ökat i samma omfattning som ökningen av antalet åtalade för narkotikabrott. Nämnda utveckling har inneburit att Kriminalvården under de senaste åren fått ta emot ett ökat antal personer med missbruksproblem. Utvecklingen har också inneburit att Kriminalvården tvingats utveckla sin programverksamhet och utbilda mer personal för arbete med olika behandlingsprogram. Denna utveckling har också varit i linje med den politiska viljeinriktningen (Nylander, Holm, Jukic & Lindberg, 2012). Utvecklingen har dock medfört att de dubbla rollerna mellan kontroll och behandling blivit allt mer tydlig framförallt för kriminalvårdare på behandlingsavdelningar (Nylander, 2011).

3. Metod

För att erhålla en bred bild av fängelsebehandling genomfördes ett målinriktat urval av fängelser (Bryman, 2011). Tre olika fängelser i säkerhetsklass 1 och 2 med missbruksbehandling valdes ut. Ett av fängelserna var för kvinnor. Sammanlagt genomfördes under 2011-2013 observationer motsvarande 2 hela veckor vid respektive fängelse. En observationsguide med olika teman användes och fältanteckningar fördes. Totalt i projektet har tre fängelseschefer, 16 kriminalvårdare, två externa drogterapeuter, en präst, en arbetsledare och en sjuksköterska intervjuats. Av de intervjuade var 15 kvinnor och 9 män, det fanns ett åldersspann på 27 till 65 år och de hade varit anställda i Kriminalvården mellan 1 år till 34 år. I denna artikel använder vi enbart utsagor från fängelsechefer och kriminalvårdare som var involverade i rehabiliteringsarbetet på behandlingsavdelningarna. När det gäller urvalskriterier var urvalet av de tre fängelsecheferna ett totalurval eftersom det endast finns en chef på varje fängelse. På fängelse A finns särskild utbildade kriminalvårdare, som benämns programledare. Urvalet av dessa fyra personer var också ett totalurval. Urvalet av de tolv kriminalvårdare som var involverade i behandlingsarbetet på fängelse B och C byggde dels på ett bekvämlighetsurval (Bryman, 2011) dels eftersträvades variation i ålder och tjänstetid på fängelset.

Intervjuerna omfattade mellan 45-60 minuter, spelades in med tillstånd av respondenten och genomfördes i besöksrum eller kontor.

Samtliga intervjuer har transkriberats. Utifrån ett kodträd, uppbyggt av olika teman såsom institutionella ramar, organisation av behandlingen, behandlingsprogrammets teoretiska bas och mål, kontroll/säkerhet, rehabilitering/behandling,

personalens roller i behandlingen, har intervjuerna sorterats in i dataprogrammet Nvivo. I analysarbetet har gemensamma mönster, och skillnader eftersökts. Citat har bara ändrats marginellt, till korrekt skriftspråk, i avsikt att lägga fokus på innehållet i citatet. (jmf. Bryman, 2011).

Informationskravet har uppfyllts via initiala träffar med representanter för de personalkategorier som ingår i studien och att intagna informerats. I samband med varje intervju och observation har information om studien och dess syfte lämnats, liksom upplysning om avbrytande av medverkan. Samtliga respondenter har samtyckt till att delta, och att bli citerade anonymt.

4. Missbruksbehandling och kontroll i svenska fängelser

Missbruksbehandlingen i Sveriges fängelser introducerades i början av 1970-talet⁵ och i slutet av samma årtionde utvecklade Kriminalvården en första strategi kring bl.a. drogkontroller och behandling. Under 1980- och 1990-talet var behandlingstanken inom Kriminalvården en viktig del av kriminalpolitiken i Sverige (Andersson & Nilsson 2009), strategin att behandla intagna låg också i linje med uttalad regeringspolitik om »ett narkotikafritt samhälle« (Svensson 2012). En del i behandlingstanken i fängelser var också införande av kontaktpersoner (kontaktmannaskap) för varje enskild intagen som skulle leda till att öka kriminalvårdarnas behandlande insatser genom ett mer »nära« arbete med de intagna. Under 1990-talet implementerades de första programmen inom svensk kriminalvård, och ett mer systematiskt arbete med programverksamhet påbörjades, ett arbete som var inspirerat av »What Works« debatten. I början av 2000-talet kom så en politisk satsning på narkotikabehandling i fängelser och en mer vetenskaplig inriktning på programverksamheten. Efter inspiration från Kanada och Storbritannien inrättades år 2002 en ackrediteringspanel⁶ bestående av forskare från universitet samt representanter från Kriminalvården. Ackrediteringspanelens uppgift var att bistå Kriminalvården med kunskap och hjälpa till att bedöma de program som skulle implementeras i verksamheten. Utvecklingen av programverksamheten inom Kriminalvården har alltså rört sig mot ett systematiskt och »vetenskapligt förhållningssätt« där enbart s.k. evidensbaserade program implementeras. Samtidigt som behandlingsverksamheten blivit mer systematisk och vetenskaplig så har också säkerhetstänkandet inom Kriminalvården förändrats de senaste åren.

De uppmärksammade rymningarna från högsäkerhetsfängelser år 2004 medförde tydliga politiska krav på förstärkning av säkerhetsarbetet. Under de följande åren byggdes tre s.k. högsäkerhetsavdelningar på några fängelser, ytterligare skalskydd (elstängsel) byggdes utanför låsta fängelser, inpasseringskontrollerna för såväl personal som besökare utökades liksom kontroll av intagna, deras post

samt interna och externa kontakter. Kriminalvården inrättade också en egen underrättelsetjänst. Nolltolerans för rymning, bruk av droger, kriminella aktiviteter och hot och våld infördes. En annan målsättning var att alla häkten och fängelser skulle bli drogfria (SOU 2009:80). Samtidigt utvecklades behandlingsinsatserna vid fängelserna vilket medförde att konflikten mellan säkerhet/kontroll och behandling blev alltmer tydlig. I en studie om kriminalvårdarens yrkesidentitet (Nylander 2011) kan vi se en utveckling mot en ökad specialisering av olika avdelningar och roller inom Kriminalvården, vilket kan vara en följd av satsningar på behandling i relation till förhöjt säkerhetsarbete. Behandling i fängelse samt nolltolerans mot droger och våld har bidragit till det utökade säkerhetsarbetet. Frågan är dock hur detta påverkar kriminalvårdare som arbetar med behandling där tillit och ett vårdande förhållningssätt utgör grunden för arbetet. Nylander (2011) skriver att kriminalvårdare på behandlingsavdelningar ofta såg det förhöjda säkerhetsarbetet med mer kontroll, visitationer och sanktioner som hinder i behandlingsarbetet.

4.1. Missbruksbehandling vid de aktuella fängelserna

Missbruksbehandling i Svenska fängelser bygger i huvudsak på program med basen i Kognitiv Beteende Teori (KBT) eller på tolvstegsbehandling vilken har rötter i Anonyma Alkoholisteters (AA) filosofi. Vid fängelse B och C dominerar tolvstegsbehandling och vid fängelse A erbjuds enbart KBT – baserade program.

4.2. Tolvstegsbehandling⁷

Vid tolvstegsbehandling i fängelse ska, förutom en drogterapeut, alltid en kriminalvårdare delta vid gruppstillfällena. De kriminalvårdare som arbetar med tolvstegsbehandling ska erbjudas metodhandledning och för att få delta i behandlingsgrupp ska vårdaren arbetat länge på avdelningen samt ha genomgått Kriminalvårdens internutbildning och en tolvstegsintroduktion.⁸ Dessutom ska vårdaren ha »god självkännet och personlig mognad samt förstå begreppet medberoende« (Meulebrouck, 2013, personlig kommunikation). Förklaringsmodellen gällande missbruk inom tolvstegsbehandling innebär att beroende ses som en livslång sjukdom där personen är slav under drogen. Målet med tolvstegsprogrammet är individuell förändring och tyngdpunkten ligger i att personen ska acceptera beroendet som en livslång sjukdom. Programmet bygger också på ritualiserade sammankomster och möten som skapar känslor av sammanhang och gemenskap (Lindberg, 1998).

4.3. Program baserade på Kognitiv Beteende Teori (KBT)

Fängelse A erbjuder flera program med grund i kognitiv teori och social inlärningsteori. För att arbeta som programledare krävs samma kvalifikationer som för arbete som kriminalvårdare samt programledarutbildning i aktuellt program. Samtliga program syftar till att medvetandegöra individen om hur tidigare handlingsmönster och kognitioner påverkat deras tidigare situation med missbruk och kriminalitet. Vidare sker samtal och praktisk träning om hur individen i olika situationer kan förändra sina tankar, känslor och handlingsmönster. Individen ska alltså lära sig (inlärningsteori) att ersätta icke funktionella tanke- och handlingsmönster med funktionella vilket benämns som kognitiv omstrukturering (Farbring et al. 2010).

4.4. Representationer och roller

För att granska hur kriminalvårdarna tänker i sin övergripande yrkesroll, sina olika roller på behandlingsavdelningar och i balansakten mellan säkerhet/kontroll och rehabilitering, används begreppen *sociala och professionella representationer*. I kombination är begreppen identiteter, roller och representationer också fruktbara för att analysera hur kriminalvårdarna tillskriver sig sin yrkesidentitet och sina olika roller i det dagliga arbetet, samt eventuella rollkonflikter när det gäller att kombinera säkerhetsarbete och behandlingsarbete (se Bruhn et al., 2010). Begreppen kan också vara fruktbara i analysen av hur kriminalvårdarna tillskriver de intagna olika identiteter i relation till respektive fängelse, hur behandlingen är organiserad samt programens teoretiska/ideologiska bas. För ett halvt sekel sedan beskrev Gresham Sykes kriminalvårdarens arbete som »en komplicerad blandning av olika roller i en« (Sykes 1958 s 54, egen översättning), något som äger giltighet även idag. Möjligtvis är den komplicerade blandningen av olika roller än mer tydlig i svenska fängelser i dag, dels på grund av den ökade specialiseringen i olika avdelningar, men också den ökade satsningen på såväl säkerhet/kontroll som rehabilitering/behandling (Nylander 2011).

Sociala representationer är en socialt utvecklad och delad form av kunskap som har ett praktiskt ändamål vilket påverkar den verklighetsuppfattning som konstrueras av en social grupp, t.ex. kriminalvårdare (Jodelet 1995). Begreppet betonar vikten av interaktion mellan individer i en grupp; en kollektiv bas där gruppen tillsammans skapar och upprätthåller vissa tankemönster. I en yrkeskontext och inom en yrkesgrupp utvecklas specifika »professionella« representationer kring yrkesrollen och hur man ska utföra olika uppgifter (Piasser & Bataille 2010). När t.ex. kriminalvårdare socialiseras in i sitt yrke går de igenom en process där deras mer generella sociala representationer om kriminalvården trans-

formeras till professionella representationer. I processen formas yrkesidentiteter som baseras på tekniska färdigheter och en djupare förståelse för yrkesrollen och hur den ska utövas. Yrkesgrupper utvecklar sina professionella representationer i sin dagliga praktik och i interaktion med arbetskollegor. I ett fängelse kan utvecklingen se lite olika ut beroende på inriktning på olika avdelningar, t.ex. normalavdelning och behandlingsavdelning samt vilka roller och arbetsuppgifter som kriminalvårdarna förväntas utöva på de olika avdelningarna. Även fängelsets säkerhetsklass kan påverka personalen eftersom förhållningssättet till intagna skiljer sig åt mellan ett högsäkerhetsfängelse som fängelse A jämfört med normalfängelset fängelse B. Därtill utvecklas dagens institutioner i snabb takt vilket ger delvis nya roller och förutsättningar för identitetsskapande (Crewe 2009).

Läkare, ingenjörer och andra professionella grupper socialiseras in i sina yrkeskulturer och yrkesidentiteter främst genom akademiska utbildningar, där man också lär sig ett språk som är viktigt för att utöva sitt yrke (Bruhn et al. 2011). Kriminalvårdare i Sverige genomgår inte någon specifik akademisk utbildning som ska förbereda dem för sitt framtida yrke. Detta innebär att de påverkas mer av kulturen inom kriminalvårdarkollektivet på fängelset och framförallt av kulturen på den avdelning de arbetar än en gemensam akademisk kontext. Kriminalvårdarnas yrkesidentitet, professionella representationer och förståelse av handlingsmönster, utvecklas i nära interaktion med kollegorna på avdelningen där de succesivt socialiseras in i hur arbetsuppgifterna ska utföras. Deras yrkesidentitet, och deras representationer om personal, intagna och arbetet, fortsätter att formas i samspel med kollegorna i den dagliga praktiken på avdelningen. Kriminalvårdarna på behandlingsavdelningarna genomgår korta utbildningar i programmets teoretiska grund och genomförande. Detta påverkar också deras professionella representationer i den riktning att de socialiseras in i ett bestämt sätt att förstå och förklara missbruk och kriminalitet samt på vilket sätt detta ska behandlas.

5. Analys och resultat⁹

5.1. Institutionella ramverk

Fängelse A är landets största fängelse för män, med drygt 460 platser i säkerhetsklass 1. Behandlingsavdelningen har 30 platser, men endast 20 är belagda med intagna som deltar i behandling. Avdelningen benämns ej heller som behandlingsavdelning utan etiketteras numera som »normalavdelning med behandlingsplatser«. Fängelset har riksmottagningen för män och alla intagna dömda till fyra års fängelse eller mer placeras där för utredning. Fängelset har sedan det byggdes haft namn om sig som den tuffaste och tyngsta i landet. I princip alla dömda för grova brott de senaste årtiondena har passerat fängelset. Institutionskulturen

präglas bland annat av externa och interna förväntningar. De fritagningar som gjordes vid anstalten 2004 skakade under en tid såväl den externa som den interna bilden. Att vara det fängelse som skall hantera de värsta manliga förbrytarna i landet, som ska vara omöjligt att rymma ifrån och som dessutom är landets största fängelse präglar kulturen. Personal ska leva upp till denna förväntan och denna institutionella kultur är grunden för hur professionella representationer formas. Säkerheten är maximal och när man går i kulvertar från ett hus till ett annat finns kameraövervakning. Dörrar mellan hus, avdelningar och i kulvertar öppnas av centralvakten.

Fängelse B för män, har säkerhetsklass 2 och har 76 platser varav 30 på behandlingsavdelningen. Fängelset är placerad i en mindre stad. Exteriören sticker inte ut, enkla tegelbyggnader och ett dubbelt trådstaket med taggtråd överst. De intagna som placeras här har relativt korta tider, eller är i utslussfasen av ett längre fängelsestraff. De bedöms inte heller som farliga eller rymningsbenägna. Fängelset har dock nischat sig med sin behandlingsverksamhet och personalen uppger att det har flest lyckade behandlingshemsvisiter i landet. I samtal med personalen framkommer stolthet över sitt fängelse och det behandlingsarbete som bedrivs men även en viss underlägsenhet mot de större anstalterna. En anda av professionell behandling och gott bemötande till de intagna präglar institutionen, vilket framgår i citatet nedan:

»Om någon hade frågat mig då, hur kommer det att se ut på 'Fängelse B' om fem år, då hade jag väl kanske sagt att, då är vi Sveriges bästa behandlingsanstalt. [...] ... vi har andra anstalter nära. De anstalterna får ju mycket ljus på sig ändå. Och är man liten så här så måste man ju tro på det man gör, visa att man kan.« (Fängelsechef, B)

Synen på personalen som bärare av en behandlingskultur och som förutsättning för arbetet med de intagna beskrivs av en chef på fängelset med orden:

»Det handlade ju dels om att jobba med att stärka personalen så att de blev bärare av, att de är bra, och de får den känslan av att vi gör någonting som är bra.« (Fängelsechef, B)

I samtalet beskrivs vidare att behandlingstanken lyfts fram på ett tydligt vis i samtliga möten med personal och intagna. Avsikten är att all personal och alla intagna ska vara medvetna om att, om man vill förändras på fängelse B så är det möjligt, det finns resurser för förändring.

Fängelse C har säkerhetsklass 2 och kvinnliga intagna. Av de 88 platserna är 18 vid behandlingsavdelningen. Fängelset har riksmottagning¹⁰ och är den anstalt

som ansetts och anses kunna ta hand om de allra »svåraste« intagna. Alla intagna med mer än två års fängelse placeras här. Fängelset saknar murar, men har dubbla taggtrådsstaket runt anstalten. Den tolvstegsbehandling som ges vid anstalten beskrivs av en personal som:

»Alltså det är det bästa vi kan ge inom Kriminalvården, så är det, finns det motiverade kvinnor, och som väljer tolvsteg, så är det bland det bästa vi kan ge dem faktiskt«. (Kriminalvårdare C 1)

I intervjuerna framkommer en positiv uppfattning om behandlingsverksamheten på anstalten och man beskriver klimatet som annorlunda vid behandlingsavdelningarna jämfört med normalavdelningarna.

»Det är ju påverkan hela tiden, att man lever i det här behandlingsklimatet, det är ju så att man ska ta hänsyn, vara vänlig och det här vanliga, som många kanske inte upplever på vanliga avdelningar, där är klimatet mycket hårdare. Vi strävar efter att få ett bra klimat där man hjälper varandra, man pratar inte illa om varandra, man stöttar varandra och delar med sig. Överhuvudtaget betar man sig kanske lite annorlunda än man brukar göra«. (Kriminalvårdare C 4)

Flera kriminalvårdare vid fängelse C beskriver deras närvaro vid avdelningen som viktig för att skapa ett bra klimat på avdelningen och en nära kontakt med de intagna underlättar både vid behandlingssamtal men också vid samtal om eventuella misskötsamheter.

Både fängelse B och C präglas till viss del av sina behandlingsavdelningar. Behandlingsverksamheten beskrivs av samtliga respondenter som viktig och att den möjliggör förändring. Personer ur ledningen lyfter fram och tydliggör vikten av dessa avdelningar och det arbete som bedrivs. Det finns vidare en uppfattning bland personal att de gör en skillnad för de intagna genom sitt arbete med samtal och att etablera nära relationer med de intagna på avdelningarna.

Som en konsekvens av de institutionella kulturerna skiljer det mellan anstalterna i vilken mån fängelsecheferna är involverade i behandlingsverksamheterna. Vissa fängelsechefer har mer fokus på övergripande frågor gällande säkerhet, ekonomi och personal, andra kan vara mer direkt involverade i behandlingsfrågorna. Det finns också uppfattningar inom Kriminalvården som ifrågasätter om anstalterna med högst säkerhet ska ha behandlingsprogram, istället för att satsa mer på säkerhet och ta hand om stökiga och omotiverade intagna och ge behandlingsresurser till fängelser med lägre säkerhet.

En fängelsechef uppger:

»Väldigt få intagna, dom finns ju men dom är få dom som är så där oerhört motiverade att verkligen gå program för sin egen skull för att verkligen förändra sitt beteende, dom finns men dom är inte så jättemånga« (Fängelsechef A).

Intagna på fängelse A vilka gjort sig skyldiga till grova brott med långa straff, fängelsets institutionella ramar och ledningens synsätt skapar en specifik kultur där intagna på fängelset ses som farliga. Personalens professionella representationer blir en produkt av denna kultur vilket påverkar deras förhållningssätt till intagna.

5.2. Relation till intagna

En relativt stor skillnad mellan å ena sidan fängelse A och å andra sidan fängelse B och C är att kriminalvårdarna vid behandlingsavdelningarna på de sistnämnda anstalterna är mer delaktiga i behandlingen. Kriminalvårdarna på fängelse B och C sitter med i gruppverksamheten, bemöter de enskilda intagna på avdelningen utifrån en behandlingstanke och har ett nära samarbete med ledning och terapeuter gällande behandlingsplaneringen för de intagna. Vid fängelse A beskriver kriminalvårdarna på avdelningen att de har ett särskilt programteam vilka arbetar med den direkta behandlingen. Kriminalvårdarna på avdelningen uppger sig inte vara delaktiga i behandlingsverksamheten på något konkret vis. De informeras enbart av behandlingspersonal om något särskilt händer i behandlingen. Kriminalvårdarna på behandlingsavdelningen kan beskrivas ha ett betydligt mer distanserat förhållningssätt till de intagna jämfört med framförallt fängelse C men också fängelse B. Under våra observationer såg vi att ingen i programteamet eller kriminalvårdarna på avdelningen vistats inne på behandlingsavdelningen. Detta bekräftas också i intervjuerna. Det är således endast kriminalvårdarna i programteamet som möter de intagna i grupp, men då endast i behandlingssessioner. De kriminalvårdare som arbetar på behandlingsavdelningen beskriver att det finns problem med omorganisationen av behandlingsavdelningen. Tidigare integrerades det dagliga kriminalvårdsarbetet med behandlingsarbetet. Kriminalvårdarna säger i intervjuerna att det då var möjlighet att skapa relationer till de intagna, man umgicks på avdelningen och gjorde saker tillsammans. En kriminalvårdare på behandlingsavdelningen uttrycker följande:

»Det blir vi och dom, vi blir dom elaka och programteamet dom snälla« (Kriminalvårdare A 3).

Specialiseringen medför enligt kriminalvårdaren att det kontinuerliga samarbetet blir lidande och att man skapar barriärer mellan programteamet och kriminalvår-

darna på avdelningen. Alltså samma barriärer som vi ofta ser på bl.a. normalavdelningar mellan personal och intagna, vi och dem.

5.3. Kriminalvårdarna och beskrivningar av de intagna på anstalterna

Om vi granskar på vilket sätt man beskriver de intagna på de olika anstalterna så finner vi skillnader som kan relateras till kulturerna på de olika fängelserna. Vi ser också att det finns skillnader på vilket sätt kriminalvårdarna »förklarar« missbruk och tillskriver intagna identiteter vilket är tydligt relaterat till typ av program som används på fängelserna, tolvsteg eller KBT baserade program.

En kriminalvårdare på fängelse A beskriver de intagna så här:

»Fängelse A« är ett högsäkerhetsfängelse. Om du är intagen här har du inte bara tagit en bil, du har en lång kriminell karriär bakom dig. Många har hög status i den kriminella kulturen och är inte intresserad av något annat än att fortsätta sin kriminella karriär« (Programledare A 2).

Det är tydligt att fängelse A:s institutionella ramar påverkar kriminalvårdarnas sätt att tillskriva de intagna en tungt belastad kriminell identitet där inte många är intresserade av behandling, vilket också bekräftas av fängelsechefen. Om majoriteten av kriminalvårdarna på fängelset socialiseras in i denna kultur och syn på de intagna så är en möjlig tolkning att programteamet får arbeta i motvind när de ska få ut sitt budskap till andra avdelningar där personalen ska motivera intagna till behandling. Detta bekräftas också av en kriminalvårdare på behandlingsavdelningen som säger följande om kriminalvårdare från andra avdelningar och hur de ser på behandlingsavdelningen.

»Det jag hör är att vi är för mjuka, vi behandlar, vad är det för larv. Jag har hört att dom pratar på det sättet« (Kriminalvårdare A 3).

Trots att kriminalvårdarna på behandlingsavdelningen inte medverkar aktivt i behandlingsverksamheten så tycks de tillskrivas en roll av personal på andra avdelningar som mjuka och att behandling av fängelse A:s intagna är larvigt.

Vi kan också se att programledarna vid fängelse A, tydligt är socialiserade i ett sätt att tänka kring missbruk som kan relateras till KBT

»Våga Välja är ett missbruksprogram i grupp, KBT program där vi jobbar med att de intagna ska bryta med sitt missbruk och hur det är kopplat till kriminaliteten. Varför man missbrukar och vad man skulle kunna göra istället och hitta dom spåren i hjärnan« (Programledare A 5)

»Om man kommer till en affär, jag går in och köper en tidning, det är min idé, men när han (>intagen« vår anm.) kommer in då tittar han vad han kan ta. Så det handlar om att försöka att förändra det sättet att tänka« (Programledare A 4).

I citaten ovan kan vi se att programledarna använder sig av »programspråket« individen ska alltså lära sig (inlärningsteori) att ersätta icke funktionella tanke- och handlingsmönster med funktionella vilket är grunden i KBT-behandling. De intagna ska lära sig nya handlingsstrategier och förändra sina tankemönster när de hamnar i vissa situationer.

På fängelse C och B ger kriminalvårdarna en annan beskrivning av de intagna som tydligt är relaterat till tolvstegprogrammets sjukdomsvokabulär.

»Målet med behandlingen är att de intagna ska lära sig något om sitt beroende, att det är en sjukdom och att dom kan få redskap att arbeta med detta. Det är något som de måste arbeta med hela livet« (Kriminalvårdare C 3).

»Det första de intagna måste göra är att erkänna sig maktlösa inför drogen« (Kriminalvårdare C 4)

»Tolvsteg passar inte alla men många. Tittar man så är det ju många som tillfrisknar« (Kriminalvårdare B 2)

Vidare beskriver kriminalvårdarna på fängelse C och B de intagna som »våra tjejer, eller »grabbar« vilket kan tolkas som ett mer relationsinriktat synsätt. En kriminalvårdare på fängelse C uttrycker följande

»Vi har ju en väldigt nära relation till dom. Vi vet ju det mesta om alla kan man säga. Vi är välkomna vi umgås med dom vi är ju delaktiga i deras liv och deras processer« (Kriminalvårdare C 5)

Skillnaden mellan de olika sätten att se på de intagna speglas i institutionernas olika framtoning men också till de program som används på de olika institutionerna. Att anamma synen på fängelse A:s intagna som sjuka eller trötta på kriminalitet överensstämmer inte med det fängelsets organisation och den fysiska institutionen. Beskrivningen av gruppen intagna förstärks också av murar, taggtråd, elstängsel och övrig säkerhet i kombination med beskrivningar av deras intagna i media och i internt material. På fängelse A har de organisatoriska ramarna stor betydelse för utvecklingen av kriminalvårdarnas professionella representationer vilket skapar en annan föreställning om identiteten hos de intagna. Det är inga »tjejer« eller »grabbar« de är kriminella med en lång karriär och säkerhetsarbetet är mycket viktigt. Behandlingen handlar vidare om att »lära om« att lära sig att han-

tera olika situationer som är relaterade till missbruk och kriminalitet. De intagna ska »hitta dom spåren i hjärnan« och »förändra sitt sätt att tänka«. Vi kan vidare se att programledarna på fängelse A använder ordet klient när man omnämner de intagna vilket inte alls är vanligt förekommande på de andra fängelserna. Även fängelsechefen på fängelse A tycks se en förändrad roll för programledarna efter omorganisationen av behandlingsverksamheten. Han beskriver programledarna som »mer professionella« jämfört med tidigare då kriminalvårdarna utförde traditionellt kriminalvårdsarbete och behandlingsarbete. Programledarna utvecklar således sina professionella representationer och sin syn på de intagna genom att befinna sig i en specifik organisatorisk miljö, och genom interaktion med kollegorna som alla har utbildats i och bedriver behandlingsprogram som bygger på KBT. Det tycks som om programledarna på fängelse A, som i grunden är kriminalvårdare, tillskriver sig själva rollen som behandlare och yrkesidentiteten är starkare relaterad till behandling. Programledarnas roll förstärks också av fängelsechefens uppfattning om programledarna efter organisationsförändringen. Den »nya« behandlingsrollen kan dels förklaras av organisationen av behandlingen på fängelse A dels av att ledningen förstärker en sådan roll. Programledaren har ingen roll i det dagliga arbetet på avdelningen utan medverkar i princip enbart i behandlingsgrupperna. De är också placerade på en egen avdelning där de organiserar, planerar och utvärderar behandlingen. De är heller inte involverade i det dagliga säkerhetsarbetet på avdelningen. På fängelse A kan vi således se en tydlig specialisering av behandlingsrollen, men samtidigt också en distansering till de intagna.

Fängelse B och C har andra organisatoriska ramar jämfört med fängelse A. På fängelse B har de intagna kortare straff eller har överflyttats från en högre säkerhetsklass och avtjänar de sista åren på fängelset. Även om säkerhetsarbetet har hög prioritet omgärdas inte fängelset av flera skalskydd, utan endast ett dubbelt stängsel med taggtråd. Det är också mycket sällan, om det överhuvudtaget sker, att en intagen på fängelse B beskrivs i media. Fängelse C, som är en kvinnoanstalt med den högsta säkerheten för kvinnor (klass 2) har inte haft upplopp eller dramatiska rymningar. Däremot är det ofta som intagna kvinnor med långa straff på fängelse C omtalas i media och många beskrivs som farliga. Å andra sidan beskrivs ofta kvinnliga intagna i forskningsrapporter och i Kriminalvårdens publikationer som personer med mycket problematiskt uppväxt, i större behov av omsorg och mer utsatta än män (ex, Lindberg, 1998). Att vara omhändertagande vid fängelse C skadar inte organisationen eller den enskilda personalens uppfattning om sig själva som kapabla att ta hand om det svåraste klientelet. Bilden som konstrueras av de kvinnliga intagna och den identitet de tillskrivs av personalen på behandlingsavdelningen är ofta att

»kvinnorna har haft ett mycket besvärligt liv« och »de har utsatts för våld i nära relationer« (Kriminalvårdare C 4).

På fängelse C:s behandlingsavdelning så har personalen genomgått 5-dagarsutbildningen i tolvstegsbehandling samtidigt som de dagligen är involverade i behandlingen. De har således socialiserats in i ett specifikt sätt att förklara missbruket och på vilket sätt det ska behandlas. Personalens professionella representationer har kontinuerligt utvecklats i relation till de organisatoriska ramarna och i interaktion med kollegorna. De tillskriver de intagna en identitet som svag, behov av omsorg, sjuk och beroende. Personalen måste också acceptera »tolvstegsfilosofin« annars blir det svårt att arbeta kvar på behandlingsavdelningen. Vi ser också av citatet ovan att kriminalvårdarna använder ett språk som är direkt hämtat från »tolvstegsfilosofin«. Den intagna är »sjuk« han/hon »tillfrisknar« och är »maktlös inför drogen«. Den kortare utbildningen och interaktionen med kollegorna leder således till att man ytterligare förstärker den professionella representationen genom att anamma ett språk som är direkt relaterad till behandlingsfilosofin. Detta innebär också att om de intagna ska bli drogfria enligt personalen måste de delta i AA/NA möten resten av livet. Ska de intagna lyckas med sin behandling måste även de acceptera identiteten som sjuk. Personalen på fängelse B och C tycks mer beskriva sin yrkesroll som kriminalvårdare som deltar i behandlingen. De finns på avdelningen i det dagliga arbetet och utför visitationer, tar urinprov och arbetar med säkerhetsuppgifter. Personalen har också till skillnad från personalen vid fängelse A ett mer »nära« arbete med de intagna.

5.4. Säkerhet, kontroll och rehabilitering: de dubbla rollerna

Skillnaden mellan hur förändringarna i säkerheten uppfattas och hur de organisatoriska ramarna har förändrats de senaste åren mellan de olika anstalterna kan förstås utifrån den institutionella medvetenheten. Personal vid fängelse B, men också vid fängelse C upplever att det blivit ett hårdare klimat där relationsarbetet med de intagna försvagas till förmån för bland annat säkerhetsarbete. För personal vid fängelse A verkar detta inte vara ett problem i programteamet. Förändringen förstärker uppfattningen om vad fängelse A är, men förändrar vad fängelse B och i viss mån vad fängelse C är. En av de ansvariga för behandlingsavdelningen på fängelse B beskriver utvecklingen.

»Jag tror att när man bygger in och bygger in och bygger in, när man frihetsberövar människor så finns alltid en längtan efter frihet. Det vi gör när vi bygger så väldigt mycket som vi gör, mu-

rar, staket osv och inte satsar på den dynamiska säkerheten (relationen till intagna), för det har man inte gjort, det har man börja med sista året kanske». (Kriminalvårdsinspektör¹¹ B 2).

På fängelse A ses säkerhetsarbetet som en grund för ett bra behandlingsarbete. Säkerhetsarbetet på fängelset byggs förstås på att man har intagna med hög risk för återfall och rymningar. Men en tolkning är också att satsningen på behandlingsprogram och nolltolerans mot droger har bidragit till det utökade säkerhetsarbete. En kriminalvårdare på fängelset säger:

»Jag menar att ett gott säkerhetsarbete är ju förutsättningen för ett gott behandlingsarbete i fängelset. Vi måste veta att dom (»intagna« vår anm.) är drogfria, vi måste vara medvetna om deras risker för att kunna jobba ändamålsenligt med dom. Det är på gott och ont så klart men det ena utesluter inte det andra. Grunden för ett gott kriminalvårdsarbete det är ett gott säkerhetsarbete« (Kriminalvårdare A 6).

På fängelse A legitimeras ett bra behandlingsarbete med kontroll, säkerhetsarbete, drogfrihet och riskbedömning. Medan personal vid fängelse B och C talar om dynamiskt säkerhetsarbete d.v.s. relationer och närhet till de intagna och menar att satsningen på säkerhet gått för långt.

Kriminalvårdarna som arbetar på behandlingsavdelningarna på fängelse B och C måste, även om det har synpunkter på det förhöjda säkerhetsarbete, utföra visitationer och ta urinprov. I detta arbete blir de »dubbla« rollerna tydliga. Hur förhåller sig då kriminalvårdarna till dessa roller. En kriminalvårdare på fängelse C uttrycker sig så här:

»Jag har blivit mer och mer bekväm med detta. Nu kan jag se en fördel med de dubbla rollerna. Vi kommer så nära flickorna så vi kan tala om vikten med säkerhet när vi gör visitationer och tar urinprov. Vi känner flickorna så vi vet oftast vilka reaktioner vi får. Oftast går det bra« (Kriminalvårdare C 3).

Kriminalvårdaren säger att hon blivit »mer och mer bekväm« med de motstridiga rollerna att utföra kontroll och behandling. Detta innebär att hon tidigare inte var så bekväm med att utföra de kontrollerande arbetsuppgifterna. Det innebär också att den professionella representationen successivt har utvecklats i relation till organisationens formella regler och ramar men också i interaktion med kollegorna. Hon har omförhandlat sin syn på de något konfliktfyllda arbetsuppgifterna och ser nu en fördel med detta. Hennes argument är att »vi känner flickorna« och »vi vet oftast vilka reaktioner vi får«. Den nära relationen till de intagna upplevs möjliggöra en integrering av de dubbla rollerna i det dagliga arbetet.

Samtidigt så försöker kriminalvårdarna på fängelse C »lätta« lite på säkerhetsföreskrifterna och framhålla ett mer humant förhållningssätt till de intagna. Detta innebär att acceptansen för de »dubbla rollerna« inte tycks vara så självklar. En kriminalvårdare på fängelse C berättar följande:

»När vi kriminalvårdare på behandlingsavdelningen tar urinprov behöver vi bara vara en personal tillsammans med flickorna och dom kan ha morgonrocken på. När säkerhetsgruppen kommer och tar urinprov är dom alltid två personer och flickorna måste vara nakna när dom lämnar provet. Säkerhetsgruppen går också igenom flickornas kläder.« (Kriminalvårdare C 3).

I relation till säkerhetsgruppens förhållningssätt och rutiner så försöker kriminalvårdarna på behandlingsavdelningen genomföra arbetet mindre integritetskränkande. Tydligt är också att kriminalvårdaren tillskriver säkerhetsgruppen andra roller och professionella representationer. Hon säger:

»Jag tror att säkerhetsgruppen uppfattas (såväl av personal som av intagna vår anm.) som hårdare dom har en tuffare attityd« (Kriminalvårdare C 3)

På fängelse B så använder man en annan argumentation när man beskriver hur personalen förenar de »dubbla« rollerna. Här är det inte enbart närhet till och kunskap om de intagna som lyfts fram:

»Jag har stort intresse för säkerhetsarbete samtidigt som jag har det kring behandlingsarbetet. Men det handlar väl om vad man vågar som personal och visa att det är två olika områden vi jobbar med som ska vara parallellt med varandra. Man är frihetsberövad av någon andeldning och där har vi våra regler och rutiner. Men vi vill dom (intagna vår anm.) väl här på avdelningen och vi vill att dom ska se över sin problematik. Så jag ser inga hinder ..., visst finns det hinder, det gör det ju med alla kontrollfunktioner men om man bara är öppen med det så fungerar det.« (Kriminalvårdare B 2)

I citatet hänvisar kriminalvårdaren till regler och rutiner, d.v.s. organisationens krav, men också till individens problem och att det arbetet som utförs ska vara till gagn för de intagna, »vi vill dom väl«. Alltså arbetet görs inte i syfte att kränka den intagne utan för att hjälpa den intagne. De ständiga visitationerna och urinproven ska vara en hjälp i förändringsarbetet. Här förflyttas alltså kontrollfunktionerna från att vara integritetskränkande till att bli en del i behandlingsarbetet. Citatet har en del gemensamt med beskrivningen från programledaren på fängelse A. Säkerhetsarbetet är en förutsättning för ett bra behandlingsarbete. På fängelse A arbetar som tidigare nämnt inte programledarna på avdelningen. Detta innebär

också att de förhåller sig till och utöver sin roll som behandlare på ett annat sätt. Man måste legitimera sin roll och den representation som utvecklas i interaktion med kollegorna måste relateras till deras arbetsuppgifter. En programledare på fängelse A beskriver de »dubbla« rollerna:

»Jag har möjligheten att jämföra eftersom jag har arbetat i båda systemen. Jag har arbetat som kriminalvårdare med programverksamhet på en avdelning och nu är jag i programteamet som inte är på en avdelning. Problemet är att när du arbetar med program så handlar det mycket om tillit. Klienten ska öppna sig. För mig var det svårt att kombinera detta med att jag skulle visitera en persons bostadsutrymmen på eftermiddagen och kanske läsa brev. Samma person hade på morgonen berättat om väldigt personliga erfarenheter. Det är mycket bättre nu. Vi arbetar enbart med program är gör inget på avdelningen. Alla i gruppen är överens om att detta är det bästa sättet att arbeta« (Programledare A 2).

Kriminalvårdarna i programteamet på fängelse A utvecklar och upprätthåller vissa tankemönster som relateras till deras specifika arbetsuppgifter. Genom interaktioner med kollegorna i programteamet socialiseras de in i sin yrkesroll och deras mer generella sociala representationer transformeras till professionella representationer där de utvecklar en förståelse för hur yrkesrollen ska och bör utövas. Genom denna process cementeras också förståelsen för hur man bör bedriva behandling.

6. Slutord

I de olika fängelserna ser utvecklingen av kriminalvårdarnas professionella representationer olika ut. Detta är också skälet till att anstalterna redovisas med de olika särdrag de uppvisar. Den komplexitet och olikhet fängelserna uppvisar kan förstås dels utifrån fängelsets säkerhetsklass och organisatoriska ramar dels utifrån de handlingsmönster och den kultur som existerar på de olika behandlingsavdelningarna. Organisatoriska ramar, handlingsmönster och kultur påverkar också kriminalvårdarnas uppfattning om sin roll och sin yrkesidentitet. Också programmets teoretiska och ideologiska bas påverkar på vilket sätt de tillskriver sig själva den egna rollen i behandlingen samt på vilket sätt de tillskriver de intagna olika roller och identiteter. Vi finner att det finns stora skillnader mellan kriminalvårdarna i programteamet på fängelse A och kriminalvårdarna som deltar i behandlingen på fängelse B och C. Kriminalvårdarna på fängelse A ser sig själva mer som professionella behandlare som benämner de intagna, klienter vilket inte på samma sätt förekommer på de andra fängelserna. Samtidigt påverkar de institutionella ramarna vid fängelse A ett visst synsätt på de intagna som yrkeskriminella där säkerhetsarbetet är grunden för ett framgångsrikt behandlings-

arbete. Detta synsätt d.v.s. den professionella rollen som behandlare och de identiteter som tillskrivs de intagna stöds också av fängelsets chef. Kulturen som under många år har utvecklats bland personalkollektivet på fängelse A kan således benämnas som en »distanserad kultur« i relation till de intagna. Programteamet har heller ingen ambition att, genom att vistas på behandlingsavdelningen, »skapa relationer« till de intagna. Intressant är också att de kriminalvårdare som arbetar på behandlingsavdelningen inte stödjer den organisatoriska utvecklingen på behandlingsavdelningen där de inte involveras i behandlingsarbetet. De förespråkar ett mer relationsinriktat arbete där kriminalvårdarna borde kombinera det dagliga kriminalvårdsarbetet med behandlingsarbete. De förespråkar alltså ett behandlingsarbete där både kontroll/säkerhet och behandling integreras. Något som programteamet är helt emot.

På fängelse B och C finner vi att man förespråkar en »relationsinriktad kultur«. På fängelse B menar en kriminalvårdsinspektör med ansvar för behandlingsavdelningen att säkerhetstänkandet »gått för långt« och att man borde arbeta mer med dynamisk säkerhet vilket innebär ett tydligt relationsinriktat arbete. Även fängelsechefen på fängelse B påpekar vikten av behandlingsarbete. De organisatoriska ramarna och den kultur som lyfts fram på fängelset är, även om säkerhetsarbetet också betonas, tydligt relationsinriktade och influerade av tolvstegsbehandling där ritualiserade möten är ett viktigt inslag. På fängelse C finner vi än tydligare att det relationsinriktade arbete lyfts fram, alltså en »närhetens kultur«. På fängelse C har kriminalvårdarna också tydligt socialiserats in i »tolvstegsfilosofi« där de förklarar missbruk med ett språkbruk hämtat från tolvstegslitteraturen.

Programteamet vid fängelse A och kriminalvårdarna vid fängelse B och C utvecklar således sina professionella representationer i en specifik kontext. De olika institutionella ramarna och den specifika kulturen formar respektive programteams och behandlingsavdelnings synsätt och förhållningssätt i relationen till de intagna samt ger förklaringsmodeller till missbruk och kriminalitet. Även programmets teoretiska bas, KBT respektive tolvstegsmodellen, påverkar kriminalvårdarnas professionella representationer om hur ett bra behandlingsarbete bör genomföras. Detta innebär också att programteamet på fängelse A och kriminalvårdarna vid fängelse B och C utvecklat professionella representationer där man ser helt olika på förhållningssätt till intagna, sina egna roller och hur missbruk och kriminalitet förklaras och hur behandlingen bör genomföras. Den traditionella blå uniformering som de svenska kriminalvårdarna bär har tidigare symboliserat enhetlighet. Idag framstår dock skillnaderna mellan olika grupper och anstalter som allt mer påtaglig.

Det framkommer i intervjuerna ingen diskussion om konflikten mellan sanktioner och kontroll i relation till behandling. På alla fängelserna, dock med lite olika argument, så accepteras kontroll- och sanktionsfunktionerna och ofta ses det som ett viktigt inslag i behandlingen. Detta trots att forskning visar att klientens relation till behandlaren är mycket viktigt för hur denne förhåller sig till och värderar behandlingen (Blomqvist 2002). Studier visar också att en behandling präglad av omsorg, stöd och ett gynnsamt behandlingsklimat är viktigt för ett positivt resultat (Månsson 2003). Metaanalyser visar vidare att behandling som bygger på konfrontationer, sanktioner och straff ger mindre lyckat resultat (Lipsky, 2010). Trots att Kriminalvården klart uttalar att alla program ska bygga på evidens så problematiseras inte konflikten mellan kontroll/sanktioner och behandling bland kriminalvårdarna. Kriminalvårdarna på behandlingsavdelningarna socialiseras succesivt in i den övergripande kriminalvårdskulturen samtidigt som de på behandlingsavdelningarna i sin dagliga praktik och i interaktion med kollegorna på avdelningen utvecklar sina professionella representationer. De utvecklar en delad form av kunskap där kontroll och sanktioner ingår som ett naturligt inslag i behandlingsarbetet och därför föga ifrågasätts. Man kan kanske ifrågasätta om det överhuvudtaget är möjligt att helt följa forskningens resultat och rekommendationer när det gäller missbruksbehandling i fängelser.

Som nämnts tidigare finner vi att Kriminalvården satsat mycket på behandling i fängelser de senaste åren. Behandlingen ska också endast bedrivas med program som har vetenskapligt stöd, d.v.s. evidens. Kriminalvården genomför också utvärderingar då det gäller effekter av behandlingsprogram. En viktig aspekt i dessa utvärderingar är de klimatutvärderingar som genomförts (Kriminalvården, 2006). Många viktiga aspekter om hur kontexten samverkar med behandlingsutfall presenteras. Bland annat lyfts små avdelningar fram som möjliggörare för att skapa behandlingsrelationer. I materialet beskrivs stora avdelningar med upp till 30 intagna och att relationsskapande arbete med de intagna är svårt och prioriteringen för detta varierar avsevärt. Vidare lyfts det i klimatutvärderingen fram negativa synpunkter på att blanda motiverade intagna med icke motiverade. Detta är något som nu sker på vissa behandlingsavdelningar. Problemet för Kriminalvården förefaller vara att man inte i praktiken förmår hantera resultaten av utvärderingarna. Vissa förhållningssätt som presenteras i klimatutvärderingen som goda genomförs inte i praktiken, andra omständigheter som uppfattas som skadliga förändras inte. Som vi visat i artikeln är de organisatoriska ramarna, behandlingsavdelningens och programteamets kultur och programmets teoretiska eller ideologiska bas av avgörande betydelse för hur kriminalvårdarna utvecklar sina professionella representationer, d.v.s. uppfattar sin egen roll, vilka identiteter de tillskriver in-

tagna, sitt förhållningssätt till intagna, på vilket sätt de förklarar missbruk och hur behandling bör bedrivas. Detta kan troligen också vara en förklaring till uteblivna förändringar utifrån klimatutvärderingen. Vid ett större hänsynstagande till och förståelse för klimatfaktorer och de olika professionella representationerna vid fängelser i allmänhet och vid behandlingsavdelningar i synnerhet, är det sannolikt att de goda effekterna av olika behandlingsinsatserna kunde öka.

Noter

1. Claes Holm är filosofie magister och universitetsadjunkt i socialt arbete vid Örebro universitet. Han har tidigare arbetat inom kriminalvården. Vid universitetet har han medverkat i olika forskningsprojekt och publicerat rapporter inom området kriminalvård. claes.holm@oru.se
2. Odd Lindberg är professor i socialt arbete vid Örebro Universitet, Sverige. Lindberg har under många år bedrivit forskning om mobbning i skolan och fängelseforskning. Han har publicerat rapporter och artiklar i internationella tidskrifter om kvinnor i fängelse, kriminalvårdare yrkeskulturer och missbruksbehandling i fängelse. odd.lindberg@oru.se
3. Elma Jukic har en kandidatexamen i socialt arbete och arbetar som kriminalvårdare. Hon har medverkat i olika forskningsprojekt vid Örebro universitet och publicerat rapporter inom området kriminalvård. elmajukic@gmail.com
4. Per Åke Nylander, är socionom, filosofie doktor och lektor i socialt arbete vid Institutionen för Juridik, Psykologi och Socialt arbete, vid Örebro universitet, i Sverige. Han undervisar där i socialt arbete och kriminologi, och har bedrivit forskning om kriminalvårdare yrkeskulturer och om missbruksbehandling i fängelse. Nylander har publicerat ett flertal artiklar i internationella tidskrifter inom dessa områden. per-ake.nylander@oru.se
5. För en utförlig beskrivning av utvecklingen av PBDT i Sverige se Nylander, Holm, Jukic och Lindberg (2012).
6. Denna utveckling kan vi nu också se i andra Nordiska länder där Sverige var det första landet att etablera en ackrediteringspanel.
7. För vidare information om tolvstegsfilosofi och tolvstegsbehandling hänvisas till Gorski (1995) och Schlyter & Meulebrock (2010).
8. Kriminalvårdens internutbildning för kriminalvårdare är individuellt anpassad utifrån kommande arbetsuppgifter och individens egen utbildningsbakgrund (Kriminalvården, 2013c). Utbildningen för programledare i tolvstegsbehandling är 5 dagar (Meulebrouck, 2013, personlig kommunikation). Programledare för kognitiva program utbildas internt och utbildningslängden varierar mellan olika program Kriminalvården, 2013d).
9. I citaten används några benämningar för respondenterna vilka kräver ett förtydligande. Programledare, den personal som arbetar med KBT-program, denne deltar inte i avdelningsarbetet. Kriminalvårdare, den personal som arbetar på respektive behandlingsavdelning, på anstalt B och C deltar dessa i behandlingsarbetet och i avdelningsarbetet.
10. Kvinnliga intagna med två års fängelse eller mer i dom, placeras vid riksmottagningen för riskbedömning och utredning.
11. Kriminalvårdsinspektör har ofta en akademisk utbildning och arbetar oftast som avdelningschef på en eller flera fängelseavdelningar.

Litteratur

- Amilon, C. & Edstedt, E. (1998) *Kriminalvård – insikter och utblickar*. Stockholm: Norstedts juridik
- Andersson, R. & Nilsson, R. (2009) *Svensk kriminalpolitik*. Liber: Stockholm
- Blomqvist, J. (2002) *Att sluta med narkotika: med och utan behandling*. Stockholm: Socialförvaltningen
- Bruhn, A. Nylander, P.-Å. Lindberg, O. (2010) The Prison Officer dilemma. Professional Representations among Swedish Prison Officers. *Les Dossiers des Sciences de l'Education* 23, 77-93.
- Bruhn, A. Lindberg, O. & Nylander, P.-Å. (2011) A harsher prison climate and a cultural heritage working against it – sub-cultural division among Swedish prison officers, in: *Penal exceptionalism? Nordic prison policy and practice*. Routledge: London
- Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber: Stockholm
- Brå (2008) *Brottsutvecklingen i Sverige – fram till 2007*. Brottsförebyggande rådet: Stockholm
- Crewe, B. (2009) *Power, Adaption and Social Life in an English Prison*. Oxford; Oxford University Clarendon Studies in Criminology.
- Ekbom, T. Engström, G. & Göransson, B. (2011) *Människan, brottet, följderna – kriminalitet och kriminalvård i Sverige*. Stockholm: Natur och kultur
- Farbring, C.Å. & Berman, A.H. (Red.) (2010) *Kriminalvård i praktiken* (s. 27-54). Lund: Studentlitteratur
- Jodelet, D. (1995). Sociala representationer: Ett forskningsområde under utveckling. I M. Chaib & B. Orfali (red.), *Sociala representationer: Om vardagsvetandets sociala fundament* (s. 27-56). Göteborg: Daidalos
- Kriminalvården (2006) *Kriminalvårdens insatser mot narkotika – en studie av klimatet på narkotikaavdelningarna*, Norrköping: Kriminalvården
- Kriminalvården (2008) *Kriminalvårdens särskilda narkotikasatsning 2002-2007*, Norrköping: Kriminalvården
- Kriminalvården (2013a). Hämtat den 28 juli 2013 från http://www.kriminalvarden.se/upload/Faktablad_Narkotika_alkohol_doping_121022.pdf
- Kriminalvården (2013b). Hämtat den 24 september 2013 från http://www.kriminalvarden.se/upload/Faktablad_Narkotika_alkohol_doping_121022.pdf
- Kriminalvården (2013c). Hämtat den 25 september 2013 från <http://www.kriminalvarden.se/sv/Jobba-hos-oss/Kriminalvardens-grundutbildning/>
- Kriminalvården (2013d). Hämtat den 25 september 2013 från <http://www.kriminalvarden.se/sv/Fangelse/Arbete-klientutbildning-och-behandling/Behandlingsprogram/>
- Lindberg, O. (1998) *Emotioner sociala band och ritualer. En kvalitativ analys av narkotikakarriärer*. Institutionen för socialt arbete: Göteborgs universitet
- Lipsky, M. (2010) *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services* (Expanded edition) USA, New York: Russel Sage Foundation
- Månsson, Sven-Axel (2003) Att förstå sociala insatsers värde. *Nordiskt Socialt Arbeid*, Nr 2 Årgång 23 Pages 73-80, Universitetsförl., ISSN 0333-1342,
- Nylander, P.-Å. (2011) *Managing the dilemma: occupational culture and identity among prison officers*. Örebro Universitet: Örebro

- Nylander, P.-Å., Bruhn, A., Lindberg, O. (2011) Emotional Labour and Emotional Strain among Swedish Prison Officers. Similarities and dissimilarities in relation to differences in occupational identities and sub-cultural belonging. *European Journal of Criminology*, 8(6) 469-483.
- Nylander, P.-Å., Holm, C., Jukic, E. & Lindberg, O. (2012) Drug Treatment in Swedish Prisons – moving towards evidence-based interventions? *Nordic Studies on Alcohol and Drugs (NAD)*. Vol 29, 561-575.
- Piasser, A. & Bataille, M. (2010). Of contextualized use of ‘social’ and ‘professional’. I M. Chaib, B. Danemark & S. Selander (Eds.) *Education, professionalization and social representations: On the transformation of social knowledge*. New York: Routledge.
- Rosete, D. (2006). The impact of organisational values and performance management congruency on satisfaction and commitment. *Asia Pacific Journal of Human Resources* 44(1)
- SOU (2009:80) *Kriminalvården – ledning och styrning. Slutbetänkande av Utredningen Kriminalvårdens effektivitet* (SOU 2009:80). Hämtad den 20 augusti 2013 från <http://www.regeringen.se/content/1/c6/13/30/11/1fa9b17d.pdf>
- Svensson, B. (2012) *Narkotikapolitik och narkotikadebatt*. Lund: Studentlitteratur
- Sykes, G. (1958) *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton, USA: Princeton University Press